

EGY KIHALT NÉPCSOPORT: A VÁKÁNCOSOK

Debrecen város egykor 166.000 holdnyi nagyságú külsőséggel rendelkezett, beleértve a Hortobágyot is. Később módosult a helyzet, a külterület 70.000 holdnyira csökkent, teleszórva tanyákkal. Az ötvenes évek elején még 18.000 ember élt a tanyákon. A várostól nyugatra elterülő földbirtokok ontották a civis gazdák számára a „szemet”, ezek ma is a legjobb fekete földek. A várostól keletre terült el az erdőpuszták világa, ahol 30.000 holdnyi erdőterület volt a város birtokában: innen szerezték be a város számára szükséges épület- és tűzifát és itt – e hatalmas erdőségben – teleltették ki a Hortobágyról idehajtott óriási marhacsordát s az itteni tisztásokon kaszált szénával tartották ki azokat tavaszig, a visszaterelésig. E két tájegység adta Debrecen birtokrendszerét. Nyugatin is, a keleti részen is tanyák százai létesültek, pontosabban: „alakultak” ki.

Gyakran megfordultam az erdőpuszták világában. Valahányszor be-merészkedtem a hatalmas erdőség sűrűjébe, áhitat szállt meg, mintha a természet nagy templomában járnék. Madárdal. Őzek. Vaddisznók. Különös szépségű fák, növényritkaságok. Honfoglaló őseink sík lápokkal, mocsarakkal, pusztagyepeekkel tarkított sztyeppterületet találtak itt, bőséges volt a víz, nagy legelők, szántóknak való területek váltották egymást az erdők tömbjeiben. Régen az erdő faállománya döntően tölgyesekből állott. Később ezek nagyobbik részét kivágták, részben ki is pusztultak s helyükbe – Amerikából hozott akácokat (Amerikában írmagja sem maradt már az akácoknak!) ültettek, amelyek aztán megkötötték a nyírségi jellegű homokot. Nemesnyár és fenyőfélék is bőven találhatóak itt ma is. Legszebb részei e tájnak a gyöngyvirágos tölgyesek.

Kik voltak a *vákáncsosok*? Az elnevezésük a latin *vacans* = üres, szabad szóból származott, vagyis azt jelentette itt, hogy a fakitermelés során letarolt, vagy kipusztult – üressé vált! – erdőrészeket újra be kellett telepíteni. De kik végezzék el ezt az emberpróbáló munkát? Ha egy parasztgazda lecsúszott, elárverezték a kicsiny földjét, elment bármilyen napszámos munkára, de nem vállalta a vákáncsos életformát és munkát. Kik voltak hát a vákáncsosok? Lecsúszott városi szegények, olyanok, akiknek már nem volt sehol mibe kapaszkodniuk. 1922-ben még 650 vákáncsos család élt a tájon, gyerekeikkel együtt közel négyezren. Tanyát építeniük – tehát „fennálló” házat –

nem volt szabad. De nem is volt miből. Ráadásul a várossal kötött szerződésük úgy szólt, hogy amikor az általuk ültetett facsemeték lombkoronája összeér, *azonnal* el kell menniük az ültetésre felfogott területükről. Bért, fizetséget nem kaptak. Miből éltek? A facsemeték sorközén termelhettek babot, tököt, kukoricát, zöldséget és kaszálhattak az erdei tisztásokon szénát az állataiknak. Hol laktak? Domboldalba vájtak tágas „kunyhót”, alá dúcolták, kibélelték. De gyakori volt a föld alatti gödör-lakás. Leástak 3–4 méter mélyre néhány négyzetméternyi területen, lépcsőket alakítottak ki, belül a gödör „falát” befönték ágakkal, sárral letapasztották, a gödör tetejére gerendákat fektettek, azokra vastag földréteget hánytak, s mindössze egy tenyérnyi rés volt az „ablak”, hogy lássanak valamit lent. Cölöpöket vertek lent a földbe, arra deszkát tettek, ez volt az ágy, asztal és szék. Agyagból tűzhelyet raktak egyik sarokba, amely télen melegített s azon főztek. A fényhez, szabad levegőhöz szokott állatok a föld alatt meddővé válnak. Csak az embert bírja ki!... Nemzedékek éltek és haltak ki itt az erdők mélyén anélkül, hogy a világnak bármi gondja lett volna rájuk. A megszületett gyerekeket sehol, senki nem tartotta nyilván, amiként a halottakat sem, ott temették el őket az erdők mélyén, mert kinek lett volna arra pénze, hogy őket beszállítsa Debrecenbe, a temetőbe? Se orvos, se patika, se posta, se villany, se kövezett út. Ez az élethelyzet volt régebben a szegénység legalacsonyabb foka. Ennek ellenére sokan születtek itt és nőttek fel, menekültek ki később az erdei világból és a föld alól, főként '45 után. Kaptak ők is néhány holdat a földosztáskor, s arra fölhúztak valamilyen kis házikót, kimenekültek végre a fényre, a levegőre.

A hetvenes években még találok a legutolsó vákáncsosokkal. Egyik tanyai tanító ismerősöm állított meg egy alkalommal: akarok-e találkozni özvegy Szutor Györgynével, a legutolsó, még élő vákáncsosok egyikével. Mondta a címet is: Pac 20. szám. Jó-jó, de hol található az erdők sűrűjében az a tanya. Ezt csak a postás, az erdőkerülő, meg a tanító tudja. Ő vezetett el ide. Aztán kedves kézfogás. Szutor néni vékony, csupa ín, csupa csont, nem lehet eligazodni rajta, hány éves lehet. Hetven körülnek gondoltam, de lehetett akár nyolcvan is. Természetes mozgásán, élénken csillogó szemén nem látszik az idő múlása. Elnézem eres, fakéreghez hasonlító kezét, amint nyugtalanul rebben, mozdul, mint az érzékeny pillangó szárnya, hol az abroszon simít el egy ráncot, hol a térdén gügyögő kicsi unokáját takargatja, aztán a kendőjét babrálja az álla alatt és el-elsimít egy kósza hajszálat a homlokáról. Ilyen a lénye: örök készenlét, szolgálat, vigyázás, másokra figyelés. Minden megrendültség és érzelmi színezés nélkül beszél a korábbi életükről: milyen is volt az a vákáncsos élet!

– Fát ültettünk – meséli. – Két sor közt vót egy sor veteminy, az a miénk vót. A facsemetét nem a város adta, azt magunknak kellett szedni. Meg vót

szabva, mennyi földet kell beültetni. Azt a területet felszántottuk, beültettük, egész nyáron kapáltuk, nevelgettük a kis facsemetéket. Nigy esztendeig kellett kapálni, amíg valami lett belőlük... Nehéz munka vót! A nyárfát például lábbal dugdostuk, szóval úgy, hogy a vasat ledugtuk, lyukat csináltunk vele a földbe, abba tettük bele a csemetét. De jól le kellett ám nyomni, mert jött az erdőőr, améket ki tudta húzni, azt el is lökte, másikat kellett ültetni a helyibe. Elmondom magának, de maradjon köztünk: vót olyan vákáncsos, aki maga tépkedte fel a csemetéket, csak anyira, hogy megszakadjik a gyökere, kiszáradjik, azirt tette, hogy újat tegyen a helyibe, vagyis tovább maradjon azon a területen, ne kelljen tovább menniük. De, mi ilyet sose tettünk. Földünk nem vót semmi. Napszám, munka semmi. Rákinyszerültünk a vákáncsra, valamibül ilni kellett, fiatalok vótunk, nem számított, hogy milyen munka. Huszonötben, amikor megesküdtünk, lett egy kisjányunk. De a nagy örömünket szomorúság követte, mert összes vagyonunk egy kis tehén vót, az meg gödörbe lipett az árva, kitört a nyaka, odalett... - Mélyet sóhajt, oly sok idő múltán is, hogy odalett az egyetlen kis vagyonuk. - Halápon laktunk tizenhat évig, földházban, azután meg a Kati hídjánál, meg Pacon.

Találkozás özv. Szútor Györgynével, az utolsó vákáncsossal
(Pac, 1975. Fotó: Vencsellei István)

Faggatom: milyen volt az a földház? Hogyan készítették el?
- Tetszik tudni, leástunk a földbe egy nagy gödröt, jó milyen. A folyógerendából raktunk rá fát, mint ahogy most itt a tető van, azt betapasztottuk, belül még kikaróztuk... olyan száraz vót az, hogy egy pakli dohányt nem tudtunk úgy letenni a födre, hogy az megnyersüljön... az alját jól kidöngöltük, kemencét is építettünk bele, jó meleg vót télen...

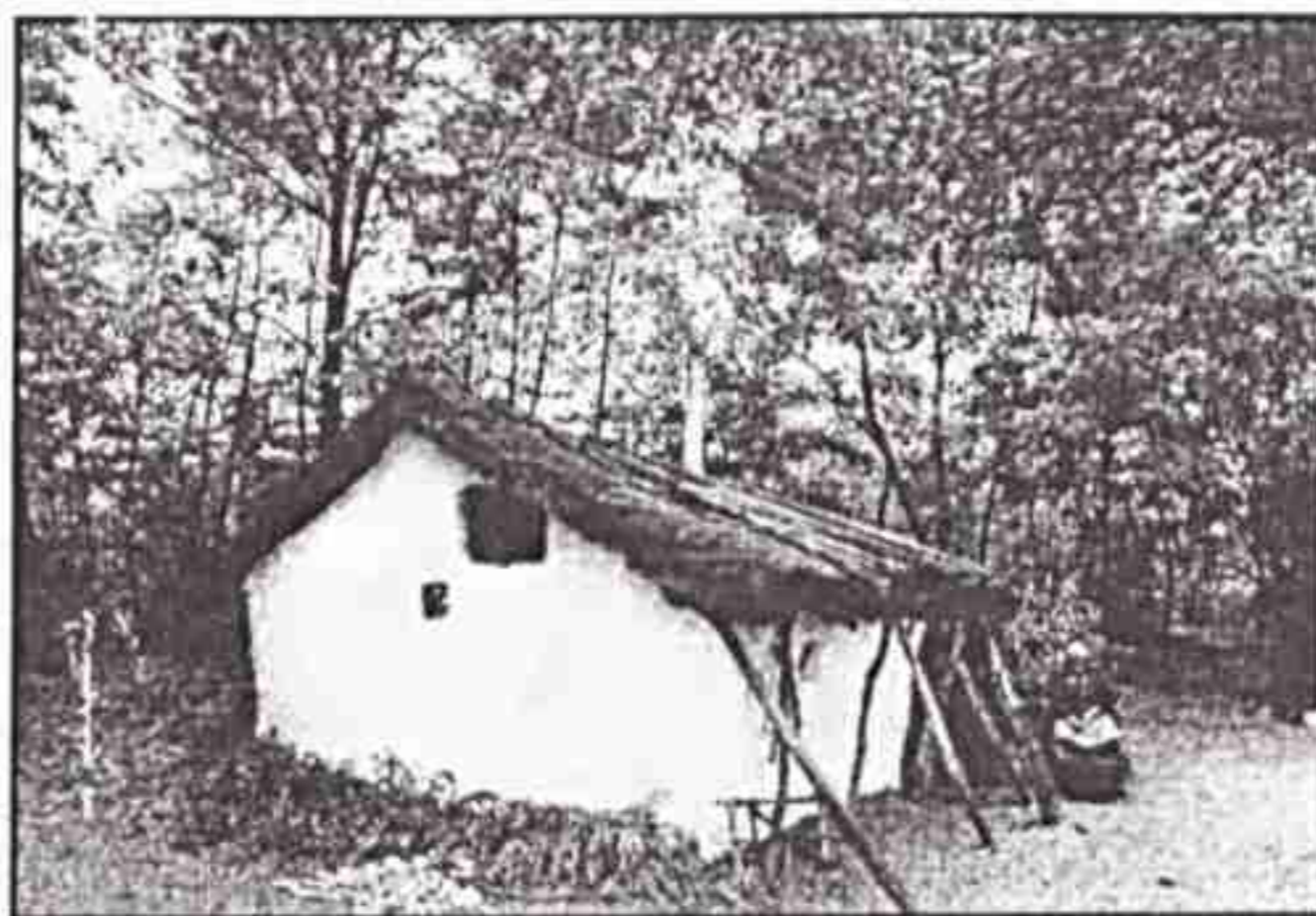
Elhallgat. Babrálja a terítőt. Messzire néz, visszafelé, a múltba. Később azt mondja, ha az urát ismerhettem volna, az tudta volna igazán elsorolni az akkori életüket!

- Mikor halt meg Gyuri bácsi?
- Hatvanötben. Azt mondta: most már nyugodtan hagylak itt benneteket, mert fennálló házban vagytok már.

- Itt, Pacon is földházban laktak eleinte?

- Sokáig!... Egyszer még ki is tetek bennünket a kunyhóból az ég alá, a bokrok alá, mert megnőttek a fák, lejárt a szerződés, menni kellett tovább, de még hideg vót, április, hová menjünk? Az emberem a bokrok közt két ágyat viggel összetámasztott, mint egy sátrat, letakarta ponyvával, az alatt kuporogtunk. A gyerekek nagyon fáztak, sírtak. Erre az emberem feltörte a lepecsételt kunyhó ajtaját, visszavitte a családját oda. Ezir aztán internálták...

Tanúsíthatom, amit a néni mond: találkoztam esetükkel a debreceni levéltárban. Újra kiűzték őket a gödörlakásból, lebontották a tetejét, hogy használhatatlanná tegyék. Szutor György könyörgő levelet íratott a polgármesterhez: „... azzal a kéressel fordulok a méltóságos Polgármester úrhoz, méltóztassék engem, mint 30 esztendeje, hogy Debrecen városnak erdőtelepítője vagyok és 9 gyermekemet segíteni.”... Nem volt kegyelem: az engedetlen vákánccost „tuskótermelésre, honvédelmi szolgálatra behívtam” - ez volt a válasz a könyörgő levélre, s a családot csendőri (!) segédlettel rakták ki végleg a föld alatti „lakásból”.

Szűcs János vákánccos kunyhója
(Fancsika, 1975. Fotó: Vencsellei István)

– Miből éltek addig Szutor néni, amíg az ura le nem töltötte a büntetését?
– Mibül?... Pipacsvirágot szedtünk hajnalonkint még a sötétben, a harmatban, azután eladtuk gyógyszernek. Abbul vettünk ennivalót.

– Hány gyerekük volt?

– Összesen tizenkilenc.

Értetlenkedve nézek a mamára, mintha nem jól hallottam volna a választát. De nincs félreéítés, megismétli, s még azt is hozzáteszi, hogy felfogadtak még hat lelences (állami gondozott) gyereket is, mert azok után kaptak pénzt, azokat is felnevelgették.

Hirtelenében föl sem tudom fogni: huszonöt gyerek, meg két felnőtt a föld alatt, egyetlen helyiségben. Mi lehetett ott?

– Tetszik tudni, hat fiú lett, meg tizenhárom lány. De mán csak tizen vannak illetben... Én nem vótam velük, eggyel sem kórházban, mind otthon lett meg, magam szógáltam ki magamat, elvágтам a ködökit, a nagyobb gyerekik vizet hoztak a lavorban, megfürösztöttem, oszt megvót! ... Igaz, egyszer mégis csak bevittek a kórházba, amikor az ikrek lettek, de ott meg bőrgyulladást kapott a két gyerek. Hat hónapig a két karomon, gyalog hordtam be őket, másnaponkint, vizitre. Mert akkor még nem vót busz. Két gyerek a két karomon, oda is hat kilométer, meg vissza is, innen a Kati hídjától. Sokszor azt hittem, összeeseek, de csak vittem őket, mert menni kellett.

Találkozás Szűcs János vákácnsossal és feleségével
(1975. Fotó: Vencsellei István)

Megérne egy külön szociológiai tanulmányt és népesedéspolitikai stúdiumot is: mit jelentett ennyi gyerek ruházása, etetése, mosdatása, nevelése, náspángolása, iskoláztatása, munkára fogása. Hogyan volt képes mindezt elvégezni ez a sovány, törekeny asszony olyan körülmények között, amikor még „fennálló” házuk sem volt, még csak két szobája sem, mindössze egy tágas gödör, fa-priccsekkel, örökké levegőtlen és fülledt és nyirkos is a földtől, meg az emberi párák kigőzölgésétől, hogyan lehetett ilyen élethelyzetben óvni, vigyázni a párányi életeteket? Milyen hatalmas életösztön, utódnevelési belső kényszer munkálhatott abban a két emberben! A lelences (árvaházi, állami gondozott) gyerekek fölfogadásának már inkább érthető a magyarázata: az állam a családokhoz kihelyezett (befogadott) gyerekek után fizetett. Szutorék pedig valószínűleg úgy gondolták, ahol huszónegy (!) embernek van mit ennie, ott kerül még további hatnak is, a pénz pedig, amit kapnak – bármilyen kicsi is – biztos bevétel.

– Ennyi gyerek ruházását, etetését hogyan tudták megoldani?

– Mikor az egyik hazajött az iskolából, levetette, a másik meg felhúzta a csizmát, ment benne tovább. Mert nem vót mindnek lábbelije, ki győzte vóna azt? Ennivaló az mindig került. Mert az igaz, hogy nem vót fennálló házunk, mint némely vákánchosnak, de azoknak meg nem vót tehenük, lovik, disznójuk, aprójóságuk, nekünk meg vót. Minden évben öltünk disznót... az is igaz, vót olyan is, hogy csak krumpli jutott, meg málé, akkor azon iltünk.

– Gyerekei mind jártak iskolába?

– Mind! De nem mind járta vigig, mert kellett a pinz, mentek munkába, nyáron a géphez, kerestek egy kis kenyérnek valót.

– Szutor néninek hány iskolája van?

– Hat elemi. Minden gyermekemet megtanítottam írni, olvasni.

– Gyuri bácsinak?

– Neki nem vót iskolája egy sem.

– Hogy boldogult?

– Számolni senki nem tudott úgy! Sok fát hordott eladni, számolni kellett, nehogy becsapják. Mire elment a szekér farához, már fejben ki is számította, mi jár irte.

– Merre vannak a gyerekei?

– Mindbül ember lett! Mind dógozik. Mán csak egy van mellettem, a többi elment a tanyáru. Nigy a konzervgyárban dógozik Debrecenben, a többi meg szanaszettel.

– Szutor néni hogy él most?

– Megvagyok... csak a pinz kicsi... az mindig kicsi... Az egyik fiam, aki haza-hazajár, azt mondja: Süssik mama tisztát, málébul. Mert én olyan ides tisztát tudtam sütni málébul, hogy a cukrász se különbet. Annyira szerették a gyerekek, hogy melegen a tepsibül kapkodták ki...

A kicsi unoka – Ambruska – már nagyon nyűgös a nagymama ölében, nem méltányolja a nehéz életsors történetét. El is köszönünk. Jöjjenek máskor is, mondja a mama, mert van még elmondani valója, ha összeszedi magában...

Visszafelé baktatva mondja a kerülő bizalmasan, hogy a kicsi gyerek apja meghalt. De, hogy? Valamin összekaptak, részegen, a barátja ott verte agyon a saját lakásuk küszöbén. Most aztán a kicsi unoka gondja is teljesen a nagymamára maradt. Egyszóval: Szutor néni most neveli a huszonhatodikat!...

... Szutor néni nemrég halt meg 92 éves korában.

Ott voltam a temetésén én is.

És meghajtottam a fejemet az emberi nagysága előtt!...

...

Sovány kis öregember ül a vákánccsok kunyhója előtt és hegedül. Időnként asztmás köhögések szakadnak fel a melléből. Bütykös ujjával szépen billeget a húrokon. Zsoltárokat játszik. Körös-körül itt is ősvadon. Ez itt a város nagy erdőségének fancsikai része. Autóval jöttünk – fényképész, művész barátommal – s órákig kerengtünk az erdei utakon, amíg végre megtaláltuk a még létező, egyetlen, igazi vákánccsok kunyhót, melynek oldalán számtábla látható (nagyobb, mint a kunyhó ablaka) s tudtul adja, hogy Fancsika 25. szám alatt vagyunk. A kunyhó valóban nagyon eredeti létesítmény: alacsony, alig embermagasságú a fala, csak görnyedve lehet az ajtaján belépni és bent is így tanácsos közlekedni. A kunyhó hátsó „fala” maga a domboldal, amelybe vájták. A házikó váza fából van, a fala is, beverték vastagon pelyvás sárral, ráhúztak még egy-két réteg meszet, a tetejére meg ötso-ros kátránypapír került. Mostanra már annyira előregedett a kunyhó, hogy elől gerendákkal kellett megtámogatni, nehogy összerogyjon.

– Minket még kiszógál ez! – mondja Szűcs János, nyugdíjas mezőőr, hajdani vákánccsok, s hozzáteszi még: – Azután? Majd elvégzi rajta a többi az idő!

Bent egyetlen hosszúkás, meglehetősen sötét helyiség. A tenyérszerű ablakon alig szűrődik be valamennyi világosság. Közepén vaskályha, hosszú csővel, amely végignyúl a szobán, így a fűtőértéke is nagyobb. A kis szoba végében alacsony, ócska szekrény, a tetején nagy halom könyv, fel a mennyezetig.

– Vette, vagy kapta ezeket a könyveket?

Elmosolyodik. – Onnan vettem, ahun vót! – feleli huncut kis mosoly kíséretében, aztán elmeséli: negyvennégyben, amikor az oroszok elfoglalták Debrecen-t, onnan tudta, hogy ez megtörtént, mert az „égzengés”, amit a sok ágyú csinált, elhallgatott. Na, gondoltam, bent vannak. Beóvakodott a városba, széjjelnézni, vitt magával egy kanna tejet, hogy nem rossz szándékkal néz ott körül. Az Árpád tér környékén volt egy iskola, annak az udvarán mosdottak a katonák, nagy tűz mellett szárítkoztak. Az udvar tele volt szórva könyvekkel.

– Mondom nekik – mutogatva – hogy adom nekik a tejet, adjatok érte könyveket. Nevettek. Vigyél, amennyi kell! Kerestem egy zsákot, abba raktam 42 kiló könyvet, onnan tudom, mert otthon lemértem. Csak a nagyját válogattam, a lexikonokat, történelmi könyveket, regényeket. Megköszöntem, hátamra segítették a nehéz zsákot. A város határában megfog egy orosz őr: mit viszek a hátamon? Mutassam csak! Kiborítottam a tartalmát. Erre mondott egy cifrát, még köpött is egyet, s intett, hogy vihetem... Nekem az életben soha ennyi könyvem nem lehetett vóna, mert arra nem tellett. Aztán, attul kezdve az egész környék, a tanyák mind innen vitték a könyveket, olvasták, néha-néha kitéptek egy-egy oldal cigarettapapírnak, vagy tűzgyújtónak, de maradt azokban még bőven olvasnivaló. Hát, innen ez a sok könyv... Mondhatom maguknak, gazdagnak érzem magam velük!...

– Nagyon szép a hegedűje! – veszem kézbe a zeneszerszámot.

– Azt elhiszem! – csippent a szemével – A front alatt hozta Erdélyből, valamelyik kastélyból egy orosz tiszt. Rám bízta, nagyon vigyázzak rá, mert nagy érték! Ő megy tővább harcolni, és ha életben marad, majd visszajön érte. De, ha nem, legyen az enyém!... Nézzen csak bele a hasadékába! Ne nekem higgyen, hanem a szemének! Na, mi van beleírva? – s tagolva mondja is – Antonius Stradivárius!... Úgy nézze meg, hogy ezt a hegedűt 1756-ban készítették. De nem Stradivári, a híres hegedűkészítő mester, mert ő meghalt 1610-ben, hanem a tanítványai, utánajártam, onnan tudom.

– Hol tanult meg hegedülni?

Szücs bácsi előbb megcsókolja a hegedűjét, nagy sóhajlás után válaszol:

– Mikor kisiskolás vótam, Vámospircsen, vót ott egy nagyon kedves tanító-nő. Na, az adta először a kezembe a hegedűt, mert rájött, hogy nagyon jó a hallásom. Megtanultam tőle a kottát is. Ha hiszi, ha nem: tizenkét éves koromban már négy keresztig, meg négy béig ismertem a kottát!... Az egyház, szóval a presbitérium be akart adni a Debreceni Református Kollégiumba deáknak, mert nagyon jó vót a fejem is, könnyen tanultam. Fel is vettek vóna, ha az apám meg nem hal akkoriban... gondolja meg, tízen vótunk testvirek, én vótam a legidősebb, menni kellett kenyeret keresni... így osztán nem deák lettem, hanem csordásbojtár... aztán berukkoltam katonának. Amikor leszereltem, nem vót sehol munka. Kiszorultam ide, az erdőbe, vákánchosnak. Megipítettem ezt a kis kunyhót, vagyis előbb egy nádkunyhóm vót, de csak átmenetileg. Ez kettőnknek, a felesíggemmel, megfelel. Télen jó meleg. Van egy kis nyugdíjam, egy kis háztáji, pár malac, tyúk, a tüzelő kikerül az erdőből... Mi egyéb kell már ilyen két öreg cselédnek?

– Gyerekeik?

– Nincsenek. Vélünk a folytatásunk is kihál.

– Nem gondoltak rá, hogy beköltözzenek Vámospércsre?

- Bekötözni? Miből, uram? ... Meg aztán mondok én magának valamit: nem is mennék én már innen sehová! Mikor itt tavasszal kizöldül, annál szebb nincsen. Olyankor megreparálgatom a kis kunyhót, elvetem, azután kapálgatom a tengerit... nevelgetem az állatokat, sokat olvasok, hallgatom a rádiót, hegedülgetek, miközben felettem a madarak énekelnek... Ezt cse-réljem fel?

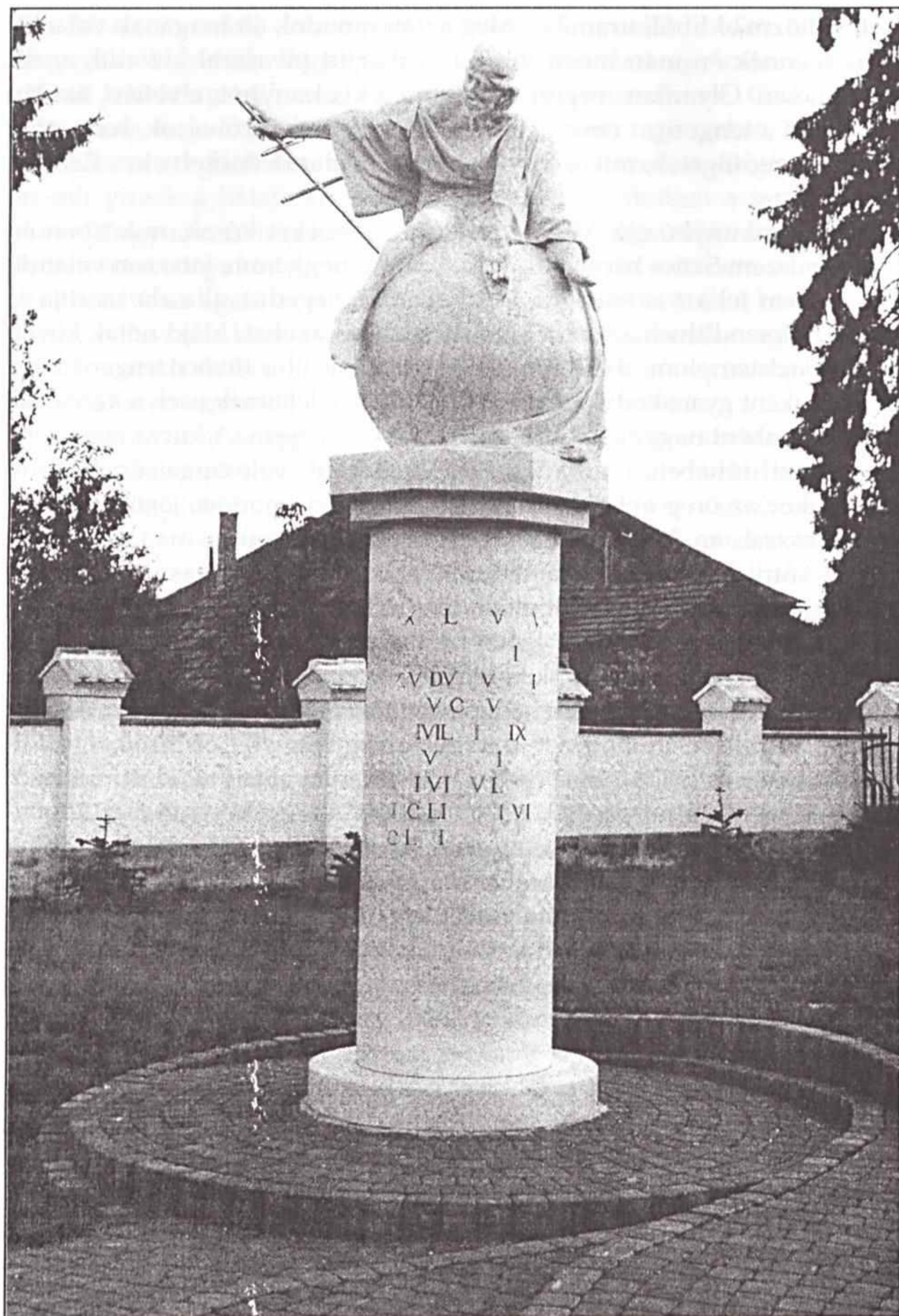
Kiülünk a kunyhó elé. Munkatársam fényképeket készít, miközben én szalagra veszem Szűcs bácsi emlékeit. Azután megkérem, játsszon valamit, hadd vegyem fel azt is szalagra. Megpengeti a hegedűt, álla alá szorítja és rákezdi. Fölcsendülnek az ősi zsoltárok, éneklis is azokat. Majd nóták következnek, majd templomi dicséretetek. Felesége oldalt ül a fűvön, tengerit morzsol, s időnként gyanakodva pillantgat felénk. Kik lehetnek ezek a városiak? A kakas időnként nagyokat kukorékol a kunyhó tetején. A kutya meg rágja a láncot vad dühében, mert ritkán lát itt idegent, valósággal őryöng. Később, amikor az öreg abbahagyja a hegedülést, azt mondja, jöjjünk ki újra majd tavasszal, amikor minden virág kinyílik, szólnak a madarak, lehet szalonná sütni majd és elbeszélgetünk megint, kivetjük a hasunkat urason és danolgatunk is majd. Meglátjuk, milyen jó lesz az!...

...Elzárom itthon a magnót és hosszan nézegetem a fényképeket. Bánt a lelkiismeret, mert nem mentünk ki az öreghez tavasszal. És most már hiába is mennénk. Mire a halálhíre eljutott hozzám, már el is temették. A múlt ókútjába megint behullott egy darabka az egykor volt életünkből, a föl-támadás reménye nélkül. Elnémult a hegedű, talál el is kallódott. Szétszó-ródtak a könyvek, elhordhatták a szomszédok. A kicsi kunyhó meg aligha-nem bevégezte a pályafutását, ámenre jutott. Pedig érdemes lett volna megőrizni valamilyen erdei múzeum számára.

Mi marad Szűcs János hajdani vákánccsos után? Sírját nem sokára benövi a gaz. Pár év múlva azt sem fogják tudni, hogy volt a világon. Ami megma-rad utána: néhány fénykép és egy magnószalag...

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Sulyok László (Salgótarján), Kassák Lajos (1887–1967), Pardi Anna (Bp.), Czigány György (Bp.), Keszthelyi Rezső (Bp.), Szűcs Andrea (Balassagyarmat), Sebestyén Mihály (Marosvásárhely), Tandori Dezső (Bp.), Nyilas Atilla (Bp.), Marafkó László (Bp.), Keller Tamás (Bp.), Pablo Urbányi (Ipolyság–Kanada), Hubai Gruber Miklós (Szilvásvár), Sáránci József (Leányvár), Pethő László (Városlőd), Szokoly Tamás (Veszprém), Kerék Imre (Sopron), Neményi László (Székesfehérvár), Széki Patka László (Veszprém), Taar Ferenc (Debrecen), Hatvani József (Salgótarján), Matits Ferenc (Salgótarján), Baráthi Ottó (Salgótarján), Párkányi Raab Péter (Balassagyarmat–Bp.)

IV. Béla király emlékműve (Körmend, 1994)